

پرتال جامع علوم انسانی

میراث فرهنگی

- رازهای سر به مهر سیوانیری
- فرش‌های مذهبی ایران / لیلا دادگر

نگاهی به نمایشگاه سیوانیژی
آبان سال ۱۳۸۲، گالری سیحون

برای اولین بار در ایران به همت خانم سیوانیژی نمایشگاه عکس از مهرها با عنوان مهر مهر به نمایش گذاشته شد. هنرمند برای تهیه عکس نمایشگاهی ابتدا از مهرها - با حفظ ویژگی رنگ و ابعاد اثر - عکس رنگی گرفته، سپس از مهر قالب گچی تهیه نموده و سپس از قالب گچی عکس سیاه و سفید گرفته است. هنرمند با این شیوه کار توانسته تمامی زوایای نقش مهرها را در ابعادی قابل توجه، برای مخاطب عرضه کند.

مهرهای ایران متأسفانه همچنان سر به مهر مانده‌اند و جدا از اتوماندگار خانم ملکزاده بیانی با نام تاریخ مهر در ایران، کار مستقل دیگر کمتر به چشم می‌خورد. جدا از بحث تاریخ مهر و دلیران، این اثر نقش‌های جانانه‌ای دارد که هر یک از آنها می‌تواند میدان بحث و گفت و گوی فراوان جهت شناخت هنر ابتدایی و نیز موقعیت اجتماعی و اقتصادی دوران خود باشد. برگزاری این نمایشگاه از این زاویه اقدامی بزرگ و شایسته است که برای اولین بار در ایران رخ داده است. استفاده از مهرهای تخت از پیش از تاریخ در خاورمیانه رایج شد. این مهرها عمداً از سنگ‌های گوناگون به صورت مدور یا چند گوشه تراشیده می‌شدند. بر روی سطوح آنها اغلب نقوش هندسی و یا تصاویری از حیوانات و موجودات افسانه‌ای با دقت و مهارت حکاکی می‌شد و در میان آنها سوراخی بسیار ریز با مته‌های دستی تعبیه می‌گشت تا بتوان آنها را به صورت آویزه حمل نمود. معانی نقوش ترسیم شده بر روی مهرهای مربوط به دوران پیش از

تاریخ به درستی مشخص نیست. امروزه گمان می‌رود این مهرها در زندگی مذهبی آن زمان به نیت دفع شر و بیماری نقش مهمی ایفا می‌کردند، مهرهایی از این نوع در مناطق مختلف ایران از جمله خوزستان، سیستان، بلوچستان، فارس و کرمان به دست آمده‌اند.

به مرور زمان در پایان هزاره چهارم ق. م. با پیدایش خط و کتابت، کاربرد نوینی برای مهر ایجاد می‌گردد. در حدود ۳۱۰۰ سال ق. م، اقوام ایلامی و سومری ساکن در خوزستان و جنوب بین‌النهرین، برای اولین بار خط را ابداع می‌کنند (کاربرد اولیه خط در مراکز شهری آن زمان یعنی در شهرهای شوش و اوروک، ثبت تبادلات کالا بود. اشخاص برای سندیت دادن به این کاتوخته‌ها از مهرهای شخصی خویش که در این زمان اغلب به صورت استوانه‌ای ساخته می‌شده‌اند. استفاده می‌کردند).

مهر استوانه‌ای که همزمان با پیدایش خط احتمالاً در منطقه شوش ابداع شده بود، برای استفاده بر روی گل بسیار مناسب بود. اشخاص می‌توانستند با چرخاندن مهر بر روی گل تصویری را منقوش کرده و در صورت لزوم این تصویر را به صورت پیوسته تکرار کنند. این کارکرد مهرهای استوانه‌ای برای مهر کردن در انبارهای معابد و خمره‌های آذوقه نیز بسیار مناسب بود. برای این منظور دهانه خمره‌های محتوی آذوقه را با پارچه بسته، سپس دور تا دور دهانه ظرف را با گل، اندود می‌کردند. به طوری که گل روی قسمت پایینی پارچه را نیز می‌پوشاند. متعاقباً با چرخاندن مهر استوانه‌ای بر روی گل تمامی سطح آن را منقوش می‌کردند. بدین ترتیب باز کردن پارچه دهانه ظرف، بدون شکستن گل مزبور ممکن نمی‌شد و انباردار با مهر کردن دهانه ظروف و در انبار کنترل دقیقی بر ذخایر موجود داشت. مهرها با ظرافتی خاص بر روی سنگ‌هایی که قبلاً آنها را به شکل استوانه‌ای کوچک در آورده بودند، حکاکی می‌شدند، تصاویر منقوش بر روی مهرها بسیار گوناگون بود و موضوع‌های مختلفی را در بر می‌گرفتند. به تدریج نوشتن نام و نشان صاحب مهر نیز بر روی مهرهای استوانه‌ای رایج شد افراد صاحب مقام معمولاً دارای مهر شخصی بودند و آن را همیشه با خود همراه داشته و در امور حقوقی و تجاری از آن استفاده می‌کردند. حتی پس از مرگ، معمولاً مهر هر شخص به همراه وسایل شخصی او در گور قرار می‌گرفت تا شخص متوفی آن را در دنیای زیرین نیز به همراه داشته باشد. علاوه بر این احتمالاً مهر در شمار هدایایی که مردگان برای خدایان دنیای زیرین به همراه می‌بردند، قرار داشته است.

در ایران تا دوران هخامنشی از مهرهای استوانه‌ای استفاده می‌شد و سپس مجدداً مهرهای تخت، بیشتر رایج و رفته رفته جایگزین آنها شدند. احتمالاً جایگزینی مهرهای تخت به جای مهرهای استوانه‌ای به دلیل به کارگیری پوست و کاغذ برای انجام مکاتبات و منسوخ شدن گل جهت نوشتن بود.